

Filozofia przyrody

Wykład I

Pre-filozofia: wierzenia religijne jako wyjaśnienie zjawisk przyrody

Prof. dr hab. inż. Grzegorz Karwasz

Katedra Dydaktyki Fizyki

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

karwasz@fizyka.umk.pl

www.dydaktyka.fizyka.umk.pl

Filozofia: nauka najpotrzebniejsza

„Filo-sofia” = zamiłowanie do mądrości

„Przyroda” = „Physis”, wszystko co nas otacza

- „Odkąd istnieje nauka, nie ustają wysiłki, aby wyjść poza rozważania częściowe i objąć w jednej nauce wszystko, co istnieje; nie ustają próby, by obok nauk specjalnych zbudować naukę, która da *pogląd* na świat: ta nauka była i jest nazywana filozofią.
- To nauka, której zakres jest zatem ze wszystkich nauk najobszerniejszy i pojęcia najogólniejsze.
- Jest to nauka o tym, co dla ludzkości najważniejsze i najcenniejsze.
- Był okres, gdy tylko przyroda była przedmiotem filozofii, bo nie zwracano uwagi na żadne zjawiska poza przyrodniczymi.
- Były okresy, gdy główny jej przedmiot stanowiły normy moralne, Bóg i dusza, bo tylko ich zbadanie wydawało się być ważne dla ludzkości.”

Władysław Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, tom I, Wyd. 15, PWN Warszawa, 1998, str. 13.

Filozofia przyrody: plan

1. Wierzenia religijne jako pre-filozofia
2. Jońska filozofia przyrody
3. Heraklit i Demokryt – pojęcie a-tomu
4. Sokrates i Platon – idealizm
5. *Corpus Aristotelicum*
6. Roger Bacon i przyrodoznawstwo średniowieczne
7. Św. Tomasz – rozdział między teologią a przyrodoznawstwem
8. Kopernik, Galileusz, Kepler – narodziny nowoczesnej nauki
9. Kartezjusz – analityczne zasady poznania
10. Empiryzm angielski: od Ockhama do Hume'a
11. Newton: „Matematyczne zasady filozofii przyrody”
12. Immanuel Kant i jego rewolucja epistemiczna
13. „Wiedza obiektywna” Karla Poppera
14. Filozofia nauki XX wieku : Russel, Whitehead, Kuhn
15. Nauka współczesna: Darwin, Einstein, Planck

Filozofia przyrody: zagadnienia transwersalne

- Budowa materii
- Struktura i granice (?) Wszechświata
- Koncepcje czasu i przestrzeni

- Determinizm, indeterminizm, mechanicyzm
- Przypadek czy celowość?
- Wolna wola?

- Stworzenie świata, Inteligentny Projekt czy ewolucja?
- Człowiek – ani zwierzę, ani anioł
- Świadomość – zwój elektrycznych kabli?
- Zasada antropiczna

Homo sapiens sapiens

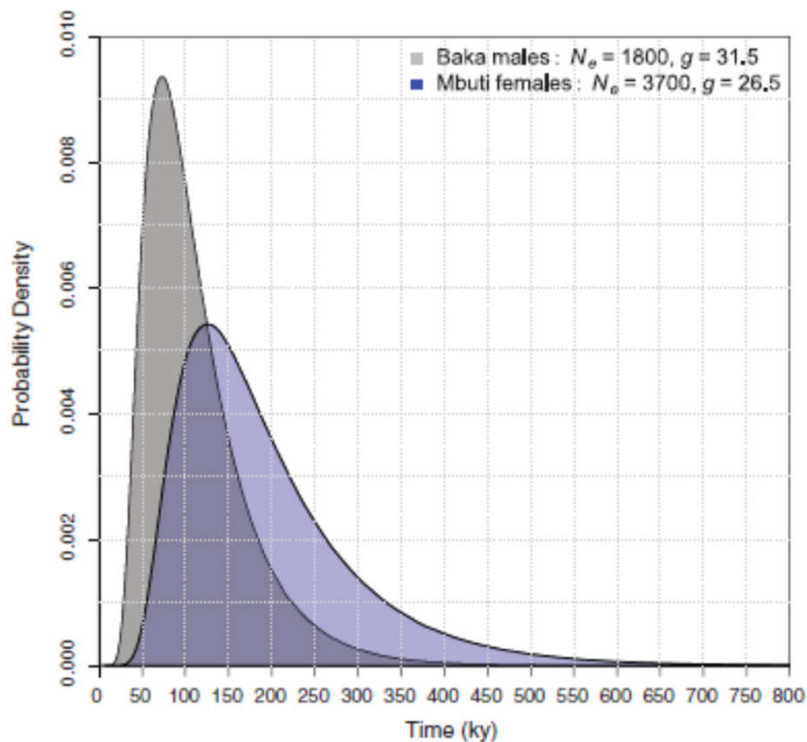
- Współczesne badania genetyczne wskazują na wspólnego (jednego?) przodka żeńskiego, jakieś 120 tys. lat temu i męskiego, jakieś 140 tys. lat temu
- Najstarsze wytwory „rękodzieła” artystycznego (Bloombos Cave, RPA) są datowane na ok. 80 tys. lat temu.
- Systemy liczenia (kalendarze) znajdujemy sprzed 40 tys. lat
- Najstarsze miasta (Ur, Uruk, Jerycho) mają ok. 10 tys. lat.
- Ceramiki z Brzeźcia Kujawskiego, służące do wytwarzania twarogu, mają ok. 8 tys. lat.
- Pismo klinowe z Mezopotamii ma jakieś 5 tys. lat
- Podobnie jest datowana piramida Cheopsa (pierwsze piramidy w Sakkarze pochodzą sprzed ponad 5 tys. lat. Aby budować piramidy, inżynierowie musieli znać twierdzenie Pitagorasa.
- Homer opowiada o wydarzeniach ok. 1100 p.n.e. Starsze są poezje o Gilgameszu z Mezopotamii.
- Pierwsza filozofia zapisana (grecka) pochodzi z VIII-VII w. p.n.e.

Table 1. T_{MRCA} and N_e estimates for the Y chromosome and mtDNA. Pop., population.

Method	Y chromosome				mtDNA			
	Pop.	n	T_{MRCA}^*	N_e	Pop.	n	T_{MRCA}^*	N_e
Molecular clock	All	69	139 (120–156)	4500 [†]	All	93	124 (99–148)	9500 [†]
GENETREE [‡]	San	6	128 (112–146)	3800	Nzebi	18	105 (91–119)	11,500
	Baka	11	122 (106–137)	1800	Mbuti	6	121 (100–143)	3700

*Employs mutation rate estimated from within-human calibration point. Times measured in ky. †Uses Watterson's estimator, θ_w . ‡Each coalescent analysis restricted to a single population spanning the ancestral root (11).

Fig. 3. Similarity of T_{MRCA} does not imply equivalent N_e of males and females. The T_{MRCA} for a given locus is drawn from a predata (i.e., prior) distribution that is a function of N_e , generation time, sample size, and demographic history. Consider the distribution of possible T_{MRCA} s for a set of 100 uniparental chromosomes. Although the Mbuti mtDNA N_e is twice as large as that of the Baka Y chromosome, the corresponding predata T_{MRCA} distributions overlap considerably.

m-DNA vs. Y-DNA

Te, siłą rzeczy, wycinkowe badania genetyczne *wskazują*, dla ludności w tej części Afryki, na wspólnego przodka męskiego, jakieś 120-156 tys. lat temu, i wspólną przodkinię żeńską, jakieś 99-148 tys. lat temu.

Oczywiście, interpretacja danych statystycznych zawsze może mieć odcień osobisty.

Źródło: G. D. Poznik et al. *Sequencing Y Chromosomes Resolves Discrepancy in Time to Common Ancestor of Males Versus Females*, „Science”, 341 (2013), str. 562

The Y chromosome and the mitochondrial genome have been used to estimate when the common patrilineal and matrilineal ancestors of humans lived. We sequenced the genomes of 69 males from nine populations, including two in which we find basal branches of the Y-chromosome tree. We identify ancient phylogenetic structure within African haplogroups and resolve a long-standing ambiguity deep within the tree. Applying equivalent methodologies to the Y chromosome and the mitochondrial genome, we estimate the time to the most recent common ancestor (T_{MRCA}) of the Y chromosome to be 120 to 156 thousand years and the mitochondrial genome T_{MRCA} to be 99 to 148 thousand years. Our findings suggest that, contrary to previous claims, male lineages do not coalesce significantly more recently than female lineages.

Muzyka Magdaleńska (17-12 tys. lat temu)

Les premiers artisans du monde

L'ivoire de mammoth a servi de matériau noble aux chasseurs qui pouvaient se le procurer, quand le puissant animal parcourait leurs paysages et peut-être aussi leur imaginaire comme en témoignent figurines et représentations pariétales. La parure aurignacienne (d'Aurignac, en Haute-Garonne), trouvée en abondance dans de nombreux habitats de l'est à l'ouest de l'Europe, compte de grandes quantités de perles en ivoire. Certaines (à l'abri Blanchard en Dordogne, par exemple) ont été obtenues en série par une technique particulière de découpe de la baguette débitée dans l'ivoire, puis de perforation ayant permis de les calibrer avec précision. Plus tardive, la parure gravettienne en ivoire n'est pas moins exceptionnelle de finesse et de technicité, en particulier sous les doigts habiles des Pavloviens de Moravie ou des Kostienkiens (qui sont les Gravettiens de l'Europe orientale) de Russie et d'Ukraine : des bagues dont l'épaisseur n'excède pas un millimètre, des diadèmes ornements de motifs incisés, des bracelets taillés dans la masse pour conserver leur enroulement naturel.

Les dents de cervidés – en particulier les craches de rennes et de cerfs –, de bovinés, d'équidés, et électivement de carnivores – des canines de félins, ours, loups, renards –, furent très fréquemment perforées pour être enfilées et portées en pendeloques ou en colliers par les vivants et par les morts dans les sépultures.

Les ossements, minces ou épais, longs ou larges, furent abondamment utilisés pour élaborer une belle panoplie d'outils, d'instruments, d'objets. Dans des

Les dents d'animaux chassés ont été abondamment utilisées par les Préhistoriques pour confectionner une partie de leurs parures, en particulier les pendeloques. La perforation est généralement pratiquée dans la racine, plus tendre, surtout pour les canines de carnivores. La présence de crocs d'animaux dangereux (à gauche, chassés sans doute pour leurs peaux et non pour leur consommation, est importante dans la symbolique des parures corporelles des vivants comme des morts qui furent ensevelis avec elles. Les représentations pariétales et mobilières (statuettes, outils, armes), à l'inverse, laissent peu de place aux carnivores, sans que le bestiaire essentiellement composé d'herbivores soit le reflet de la faune effectivement chassée. En revanche, les rondelles découpées par des Magdaléniens dans des omoplates de rennes (à droite), puis perforées sont ornées de figures animales et de motifs géométriques comparables aux représentations mobilières.

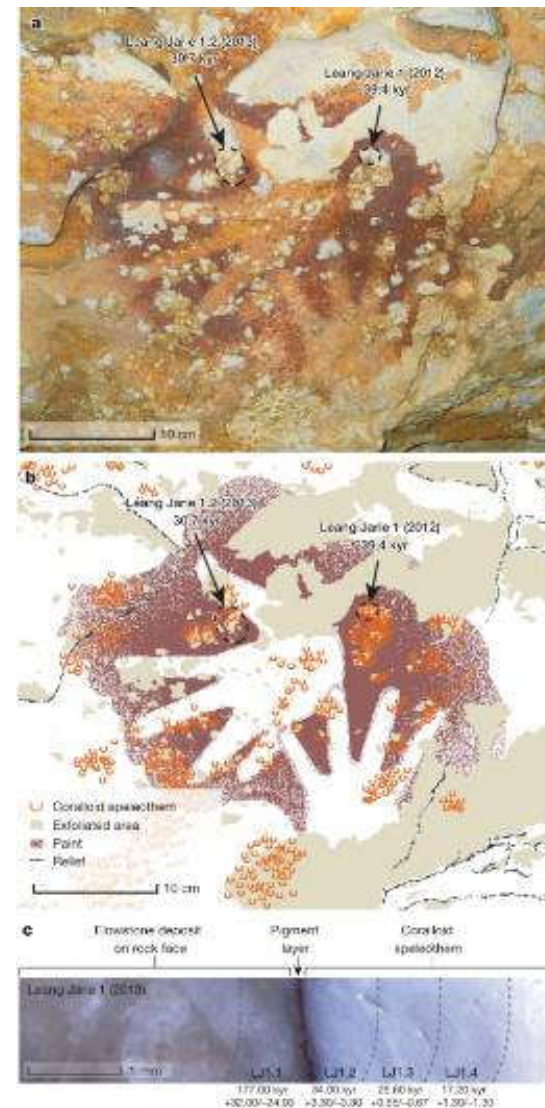
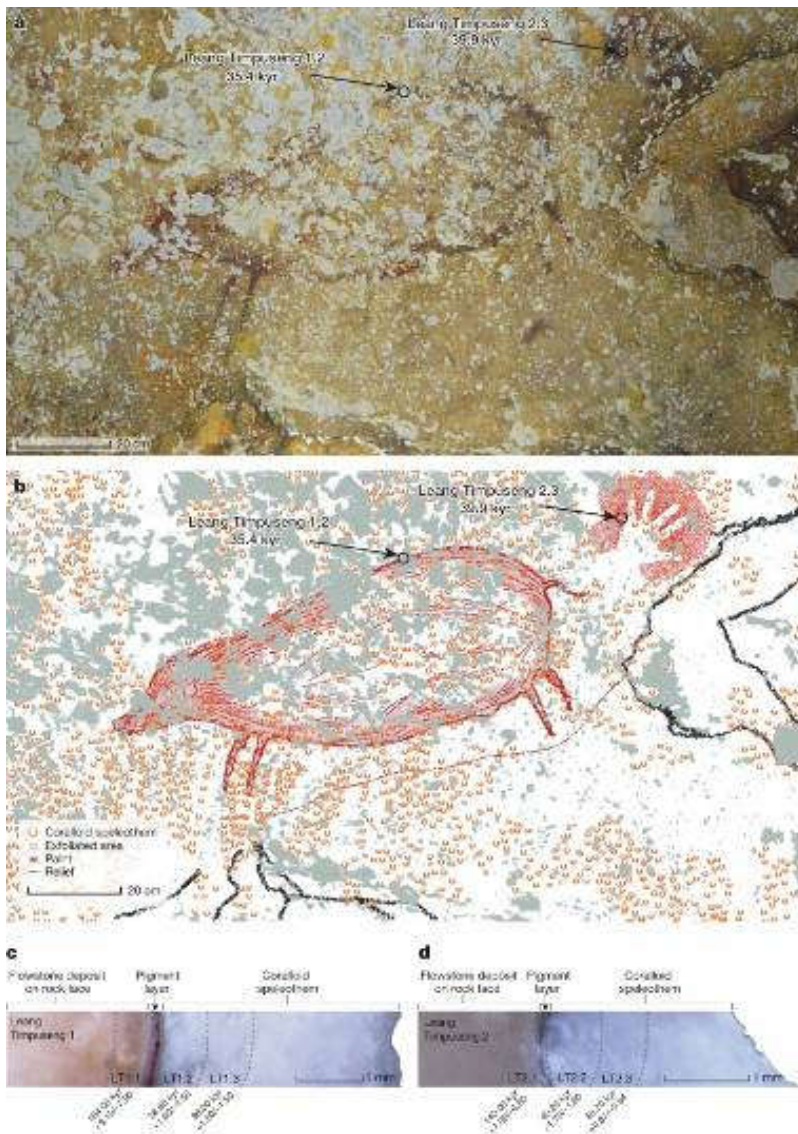
omoplates de rennes, les Magdaléniens des Pyrénées et d'Aquitaine ont découpé des rondelles, ensuite perforées (peut-être pour être portées en parure ou cousues sur des vêtements) et souvent incisées de motifs abstraits, géométriques ou figuratifs. Des côtes d'herbivores étaient souvent transformées en lissiers, couteaux, pelles, par simple abrasion de leurs bords ou affûtage de leurs extrémités. Des poignards et des manches étaient taillés dans des diaphyses d'os longs et résistants, des flûtes et des appeaux dans des os cylindriques et creux d'oiseaux.

Le sacre du chasseur

Les immenses troupeaux de rennes qui ont sillonné l'Europe, sauf dans ses extrémités pénninsulaire méridionale, pendant la quasi-totalité du Paléolithique supérieur, ont fourni aux chasseurs un stock vivant, inépuisable et facilement accessible de réserves carnées et de matériaux pour la fabrication d'outils, d'armes et de pièces ornementales de petites dimensions. L'exploitation des ramures – des mâles

Des traces de percussion sur des omoplates de mammoths en Europe orientale, d'autres sur les draperies et concrétions dans des grottes ornées en Europe occidentale, ainsi que des appeaux et quelques flûtes taillées dans des diaphyses cylindriques d'os témoignent de l'existence de pratiques musicales au Magdalénien. Des répliques de ces instruments testées dans des grottes ornées ont permis de simuler des sons magdaléniens. Ci-dessous, une flûte magdaléniennne.

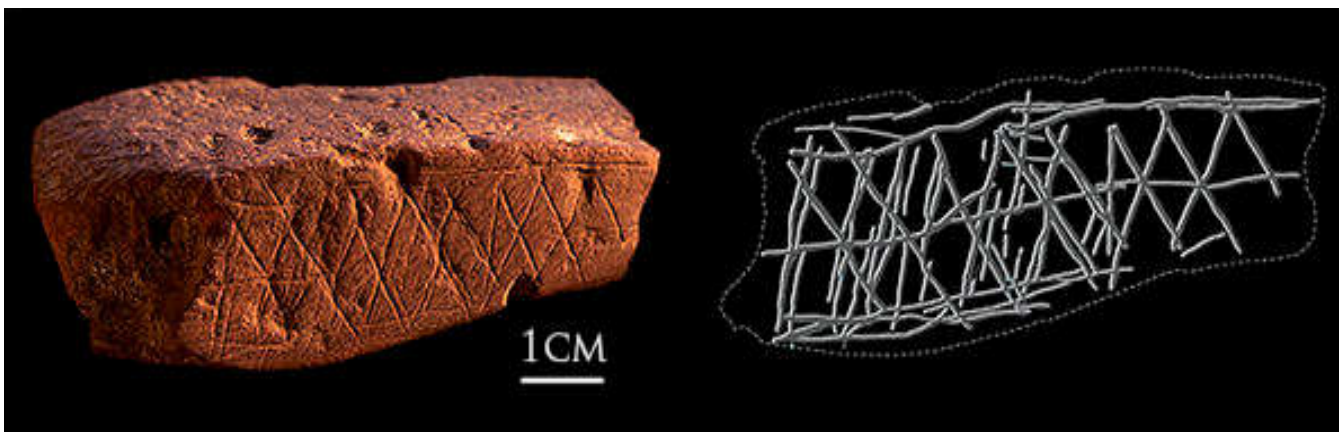
Najstarszy datowany wizerunek z wyspy Maros, którego wiek wynosi co najmniej 40 tys. lat, jest obecnie najstarszym znanym odciskiem dłoni na świecie. Rysunek przedstawiający babirusa ("świnie-jelenia") namalowany co najmniej 35,4 tys. lat temu jest jednym z najstarszych datowanych przedstawień figuratywnych na świecie, jeśli nie najstarszym.

Blombos cave: bardzo daleko, bardzo, bardzo dawno

W 2002 roku w magazynie Science doniesiono o odzyskaniu dwóch drobno grawerowanych kawałków ochry – oba pochodzące z jednostek Still Bay (faza M1). Powierzchnie obu elementów zostały celowo zmodyfikowane poprzez skrobanie i szlifowanie, a wygrawerowany wzór tworzył wyraźny kreskowany wzór w połączeniu z równoległymi naciętymi liniami.

W 2009 roku ogłoszono znalezienie sześciu dodatkowych kawałków rytowanej ochry – tym razem odzyskanych z całej sekwencji ze środkowej epoki kamienia datowanej na 70 000 do 100 000 lat.

Już 5 tysięcy lat temu...

- W starożytnym Egipcie (i na pewno też w Mezopotamii) ludzie wymyślili matematykę: trzeba było sprawiedliwie dzielić polećka wzdłuż Nilu (i obliczać podatki)
- Pierwsze piramidy, jeszcze niewielkie, budowano 5 tys. lat temu.

Saqqara: 2686 - 2613 p.n.e

Ur: 2112-2095 p.n.e.

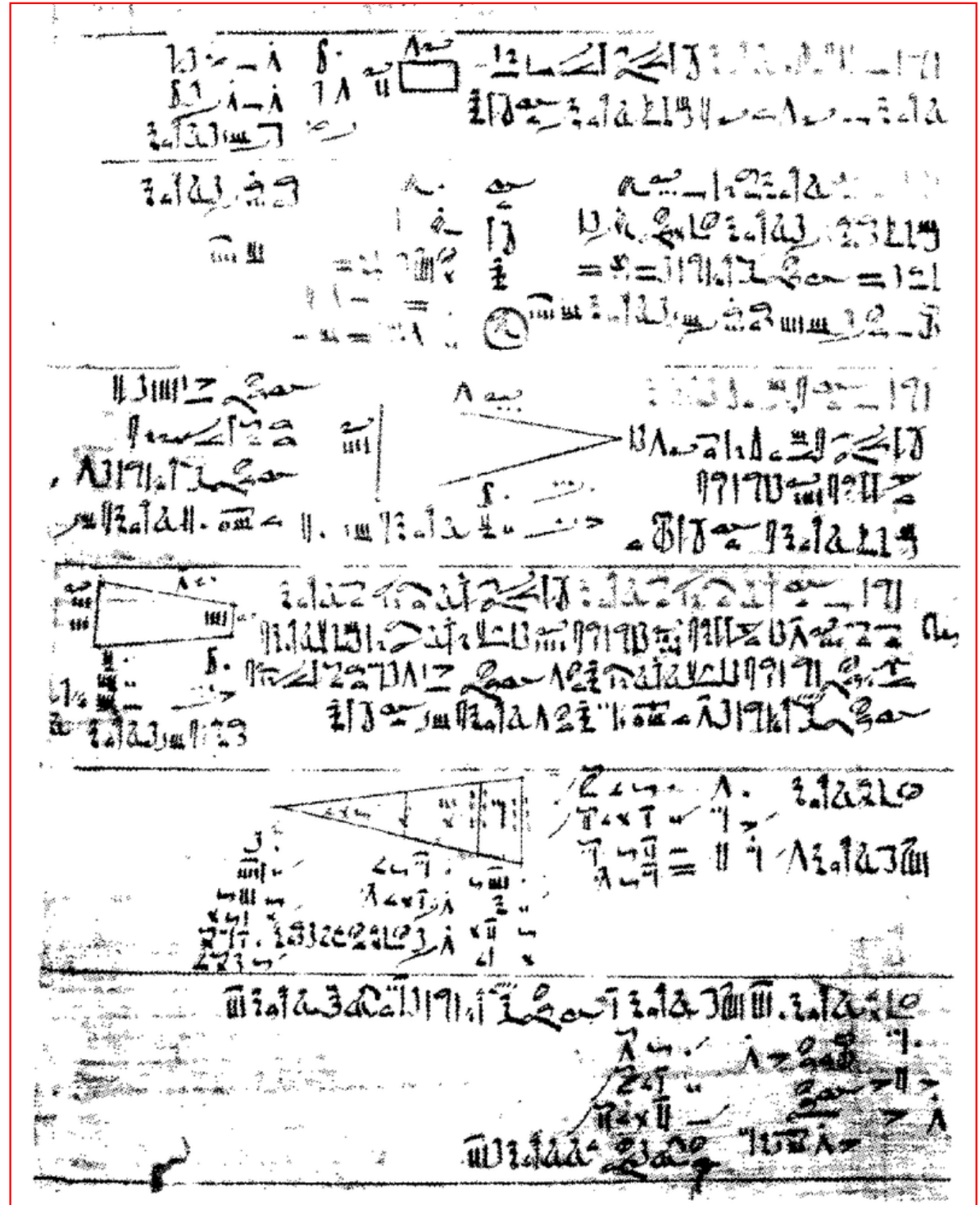
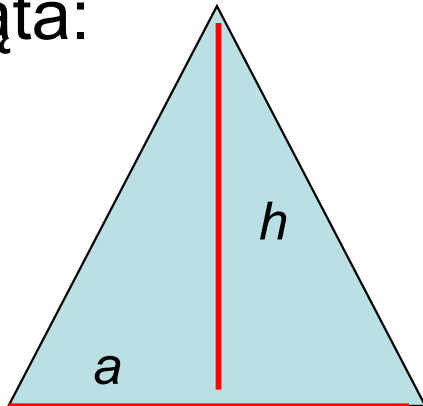
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Ziggarut of Ur - M.Lubinski.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Ziggarut_of_Ur_-_M.Lubinski.jpg)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Saqqara>

Papyrus Rhind (~1550 p.n.e)

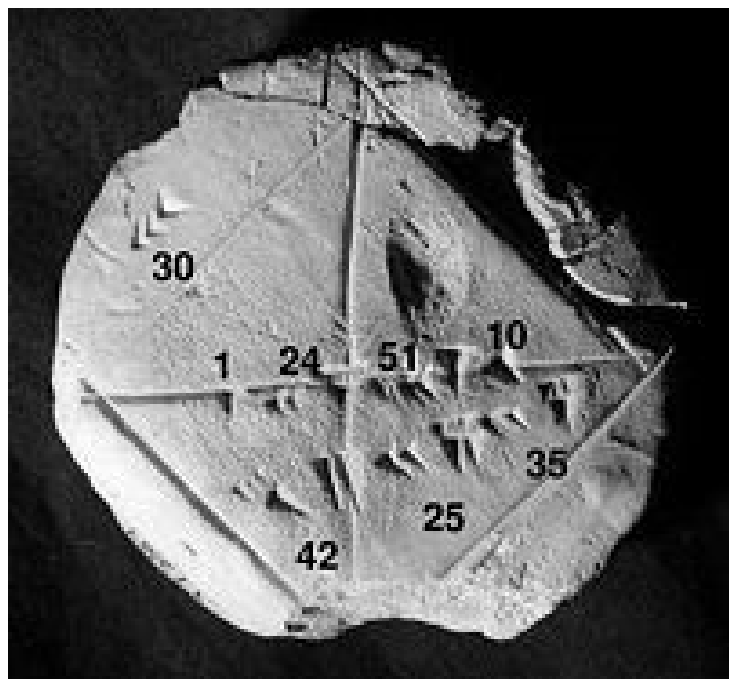
Dodawanie ułamków:
 $2/15 = 1/10 + 1/30$

Pole trójkąta:
 $P = 1/2 a \cdot h$

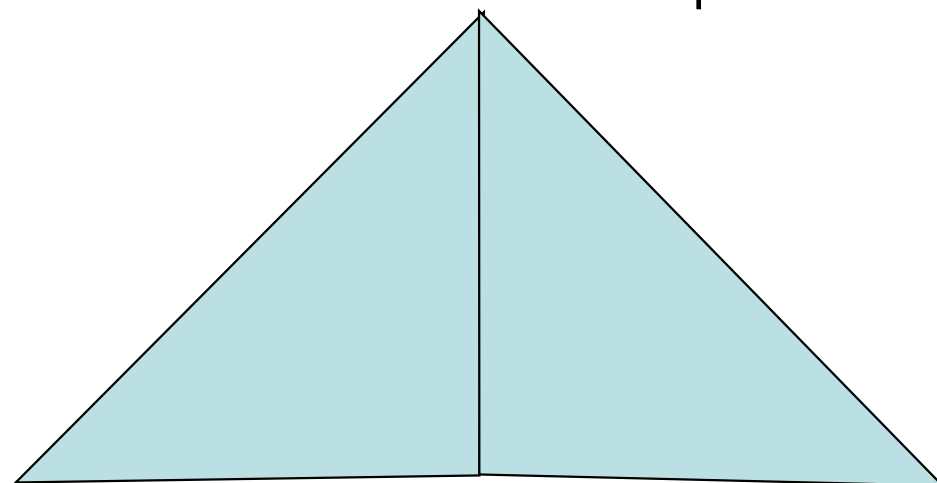

Babilończycy: twierdzenie Pitagorasa?

- $1 + 24/60 + 51/60^2 + 10/60^3 = 30547/21600 \approx 1,41421(296)$

Tabliczka YBC 7289: ok. 1700 p.n.e.

- Dziś znamy $\sqrt{2}$ z dokładnością do tryliona cyfr...

Babilońska tabliczka gliniana YBC 7289 z adnotacjami. Oprócz pokazania pierwiastka kwadratowego z 2 w układzie sześćdziesiątym (1, 24 51 10), tabliczka podaje również przykład, w którym jeden bok kwadratu wynosi 30, a przekątna 42, 25 35.

https://en.wikipedia.org/wiki/Square_root_of_2#Computation_algorithms.

Poetyka religijna

W tym samym czasie, w którym udokumentowano rozwój matematyki, narodziła się poezja. Słynny babiloński poemat *Enuma Elisz*, skomponowany wierszem i recytowany w święto Nowego Roku, datuje się na pierwszą połowę drugiego tysiąclecia przed naszą erą. Fragment o narodzinach świata i bogów rozpoczyna się następująco⁴⁰:

Kiedy na górze niebo jeszcze nie było nazwane,
Kiedy na dole ziemia nie miała imienia:
Wtedy Apsu, pierwotnego prarodzica,
I Muummu-Tiamat pramacierzy
wody – były zmieszane ze sobą.
Życia jeszcze nie było, ani zwierza, ani ptaka,
Ani pól, ani lasów,
Ani drzewa się nie utrwaliły, ani sitowie nie było widzialne;
Żaden z bogów jeszcze nie powstał,
Żadne nazwisko nie było nazwane, żadne przeznaczenie przeznaczone.

W Księdze Rodzaju powtórzono podobną „opowieść”? Ściągnięto ją od Babilończyków, czy może wprost przeciwnie? A może opowieści biblijne i babilońskie są tak podobne, bo historia stworzenia świata nie może być inna?

GK, *Nauka i wiara*, Rozdział VI, poezja *Dal Nilo all'Eufrate*, Edipem, Novara, 1974, tłum. Antoni Lange

„Mitologia hetyckiej Anatolii”

Państwo hetyckie – co najmniej od XVII w. do początku XII w. p.n.e.

Almeno fin dati tempi di [Sargon di Akkad](#) (2335-2279 a.C. secondo la [cronologia media](#)), l'area anatolica era indicata come "[Paese di Hatti](#)" (o Khatti). In genere, gli studiosi ritengono che la popolazione predominante in Anatolia nel III millennio a.C. avesse carattere indigeno, pre-indoeuropeo

- Reperto archeologico ittita dalla fortezza di [Karatepe](#): due figure, sotto il disco solare, danzano attorno all'albero della vita
- Maciej Popko, *Mitologia hetyckiej Anatolii*, Wyd. Artystyczne i Filmowe, Warszawa, 1980.

„Mitologia hetyckiej Anatolii”

Państwo hetyckie – co najmniej od XVII w. do początku XII w. p.n.e.

Co najmniej od czasów Sargona z Akkadu (2335-2279 p.n.e. według średniej chronologii) obszar anatolijski był określany jako "Kraina Hatti" (lub Khatti). Ogólnie rzecz biorąc, uczeni uważają, że dominująca populacja w Anatolii w trzecim tysiącleciu p.n.e. była rdzenna, o charakterze przedindoeuropejskim

Hetyckie znalezisko archeologiczne z twierdzy Karatepe: dwie postacie pod tarczą słoneczną tańczą wokół drzewa życia

To przypuszczalnie Hetyci zaczęli wyrabiać żelazo

- Maciej Popko, *Mitologia hetyckiej Anatolii*, Wyd. Artystyczne i Filmowe, Warszawa, 1980.

Mitologia hetyckiej Anatolii: przyroda = bóstwo

... okna ogarnął mrok, dom ogarnęła duszność, polana gasły w ognisku. Bogom na cokołach tchu brakło, podobnie jak owcom w owczarni. W oborze dusiło się bydło, owca odpychała od siebie jagnię, odpychała krowa swe cielę.

Poszedł precz Telipinu, uniósł z pól i łąk ziarno, [...] urodzaj, dostatek i sytość. Poszedł ku trzęsawiskom, w bagnie się ukrył, zmorzyła go senność. Odtąd jęczmień ani orkisz nie wzrastają, krowy, owce i kobiety nie stają się brzemiennie, a te, które były brzemiennie nie mogą urodzić. Wyschły góry, uschły drzewa, nie ukazują się nowe odrośla. Wyschły też łąki i źródła. W kraju głód nastał, ludzie i bóstwa przymierają głodem.

Wielkie Słońce urządziło przyjęcie, zaprosiło tysiąc bogów. Jedli, lecz nie mogli się nasycić, pili, lecz nie mogli ugasić pragnienia. (I wówczas) bóg burzy zaniepokoił się o Telipinu, swego syna:

- Telipinu, mego syna, nie ma tutaj. (Pewnie) obraził się i uniósł ze sobą wszystko, co dobre. (str. 77) [...]

Hannahanna posłała pszczołę: - Idź, ty (właśnie) szukaj Telipinu!

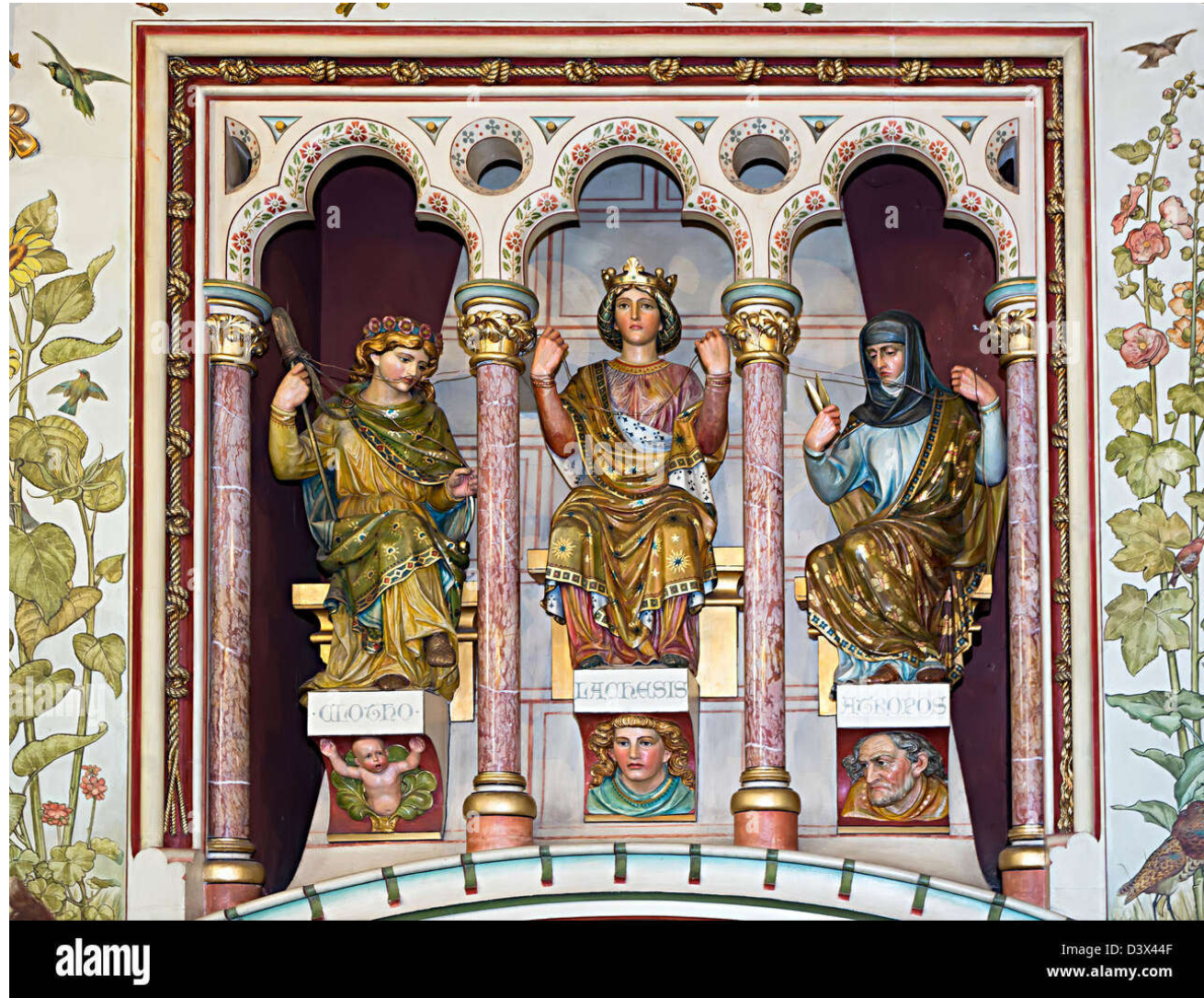
Bogowie rzymscy

- Giove (*Iupiter, Diupiter, Deus Pater*) – bóg światła niebieskiego – ojciec dobry i dumny w niebie: bóg światła, rzucający piorunami, zsyła deszcz i grzmoty, gwarant granic, bóg porządku moralnego, prawa i wierności, „Feretrius” – ten, który „uderza”
- Jano (*Ianus*) – bóstwo przed-rzymskie, moc obronna, którego nazwa pochodzi o „drzwi”, przez które siły zła mogły wejść do domu; bóstwo wszelkiego początku (Januar)
- Quirino – bóstwo Sabinów, obrońca rolników; później porównywany z Marsem
- Saturno (*serere* = siać) bóg rolnictwa i protektor zasiewów; kojarzony ze złotą erą, w której nauczył ludzkość rolnictwa; Saturnalia – okres świętowania, który zaczynał się 17 grudnia

Bóstwa rzymskie

- Diana – bogini światła, w szczególności księżycowego, i polowań
- Fortuna – bogini przeznaczenia (*destino*), przypadku (*caso*) i losu (*sorte*)
- Venus – bogini ogrodów i wiosny
- Atena – bogini wojny
- Minerwa – bogini pokoju, patronka rzemieślników i artystów, zawodu lekarza
- Vesta – bogini ogniska domowego, której składano ofiary przed każdym posiłkiem, również ognia świętego; dziś – również druga pod względem wielkości planetoida (największa to Ceres, od nazwy bogini rolnictwa)

Mojry (gr.), Parki (rzym.)

- Fortuna – bogini przeznaczenia (*destino*), przypadku (*caso*) i losu (*sorte*)
- **Clotho, Lachesis e Atropo, le tre Parche dalla mitologia greca, in Castell Coch castello, Tongwynlais, Cardiff Wales, Regno Unito [Alamy]**

Religione degli Slavi

- Chiesa di Roma: i Polacchi, i Sorabi, gli Slovacchi e i Cechi
- Chiesa di Bisanzio: i Russi, gli Ucraini, i Bielorussi
- Meridionali – gli Sloveni, i Croati, i Serbi, i Macedoni e i Bulgari – divisi
- *Bog*, irańskie *bogu*, il sancrit *blaha*

Gerhard J. Bellinger, Enciclopedia delle religioni, Garzanti, 2004

Religione degli Slavi

- Perun – „tuonante, quello che copisce”, dio del cielo, del tuono, dei fulmini e del temporale; presso i Russi anche il dio dei giuramenti
- Volos o Veles, il dio dalla testa cornuta, protettore dei pascoli e del bestiame; signore del regno dei morti; spesso invocato per giuramenti
- Svarog – dio del fuoco e anche del cielo e del tuono, padre di Dazbog e Svarozic
- Dazbog – dio del sole e del fuoco celeste
- Orientali: Stribog – dio del vento, Chors – dio della caccia e della malattia
- Triglav – dio della guerra; i suoi occhi erano fasciati da una benda affinché non vedessi i misfatti degli uomini
- Svantovit – dio della guerra, quadricipite con un cavallo bianco

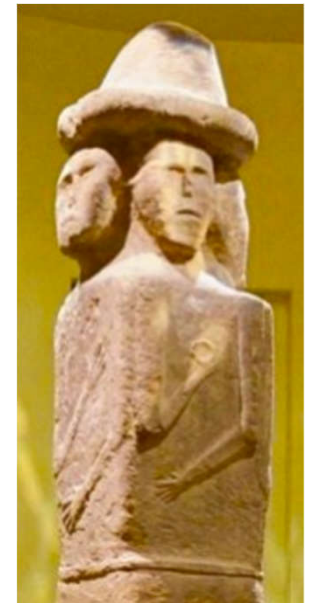
Religia Słowian

- Perun – "grzmot, ten, który uderza", bóg nieba, grzmotu, błyskawicy i burzy; wśród Rosjan także bóg przysięg
- Volos lub Veles, bóg rogatogłowy, obrońca pastwisk i zwierząt; władca królestwa umarłych; przywoływany do składania przysięg
- Swaróg – bóg ognia, a także nieba i piorunów, ojciec Dazboga i Swarozica
- **Swarożyc** (łac.: Zuarasiz, Zuarasici, st.rus.: Сварожиць sanskryckie svarati (स्वरति) 'śpiewać', 'brzmieć', 'chwalić

Swarożyn k. Gdańska, Twarożna w Słowacji,
Tvarog – ruiny zamku w Dobrovej w Styrii

- Dazbog – bóg słońca i niebiańskiego ognia
- Orientalny: Stribog – bóg wiatru, Chors – bóg polowań i chorób
- Triglav – bóg wojny; Jego oczy były zabandażowane, tak że nie mógł widzieć występków ludzi
- Svantovit – bóg wojny, czworogłowy z białym koniem

Bog, irańskie *bogu*, w sanskrycie *blaha*

Zbrucz, XI w.

Religione degli Slavi

- Baba Jaga; Dmovoј zwany teŹ Uboze, i Ludki – duszki
- Buoni – *Nav*, cattivi – *Peklo*
- Tumolo (*mogyla*), banchetto funebre (*strava*)
- Preghiere (*modla*), offerte (*obet zir-ta*)

Mitologia Słowian

- Perun, bóg niebios i piorunów
- Świątowit – siła zdolna do krzesania życia
- Weles – bóg magii, przysięgi i zaświatów

„Panuje wśród Słowian dziwaczny zabobon: w czasie uczt i pijatyk podają sobie wkoło czaszę, w którą imieniem boga dobra i zła składają słowa, nie powiem poświęcenia, lecz przekleństwa. Wierzą bowiem, że losem pomyślnym kieruje dobry bóg, wrogim zaś bóg zły, dlatego owego złego boga nazywają w swoim języku diabłem, czyli czarnobogiem. [...]”

Odpowiadają one systemowi **dwudzielnemu**, ujmującemu cały świat w układach binarnych dobra zła, nieba i ziemi, śmierci i życia, czerni i bieli.

Wyrazem bogactwa wierzeń jest obfitość nazw biesa: kaszubski smątk, polski smętek, zły duch, nieczysty i wiele innych.”

Aleksander Gieysztor, *Mitologia Słowian*, WAiF, 1982, str. 83

Religione degli antichi Prussiani

- Per antichi Prussiani, il mondo intero, le stelle, i fulmini, i tuoni e gli animali erano di origine divina.
- Supremo: Deius (Deivas) – abitava in cielo
- Menins – dio della luna
- Percunis – il signore del tuono e dei temporali
- Potrimpus – acqua
- Picullus – dell'oscurità e del inferno
- Kurke – divinità della terra, della fertilità e dei raccolti.
- Laima – dea del destino

Religia Prusów

- Dla starożytnych Prusów cały świat, gwiazdy, błyskawice, grzmoty i zwierzęta miały boskie pochodzenie.
- Najwyższy: Deivs (Deivas) – zamieszkał w niebie
- Menins – bóg księżyca
- Percunis – władca piorunów i burz
- Potrimpus – bóstwo wody
- Pikullus – ciemności i piekła
- Kurke – bóstwo ziemi, płodności i plonów.
- Laima – bogini przeznaczenia

Kamienie antropomorficzne z rejonu Prus, ok. XII w., Muzeum Narodowe w Gdańsku

Filozofia Etrusków

- „Il popolo più orientale di popoli occidentali.”
- E ancor oggi impossibile capire gli Etruschi senza calarsi nella loro „filosofia di vita” che e’ sempre una filosofia pratica e non teorica, che parte dal basso, dalla terra, per poi arrivare, alla fine, anche alla metafisica, e non viceversa, come fanno invece i „sistemi” filosofici occidentali.
- Impossibile capirli senza cimentarsi nel ragionare secondo il loro modo: non partendo dalla logica e sillogismo, ma dall’osservazione degli astri e dei fulmini

Vittorio Gradoli, Angelo De Marchi, *La filosofia degli Etruschi. Vita e pensiero del popolo più orientale d’Occidente*, Scipioni
201Valentano (VT)

Filozofia Etrusków

"Najbardziej wschodni z narodów zachodnich.

Nie da się jeszcze zrozumieć Etrusków bez zanurzenia się w ich «filozofii życia», która jest zawsze filozofią praktyczną, a nie teoretyczną, która zaczyna się od dołu, od ziemi, a następnie dochodzi w końcu także do metafizyki, a nie odwrotnie, jak to czynią zachodnie «systemy» filozoficzne.

Nie da się ich zrozumieć bez wypróbowania swoich sił w rozumowaniu na ich własny sposób: nie wychodząc od logiki i sylogizmu [twierdzenia], ale od obserwacji gwiazd i błyskawic.

Ich filozofia jest znacznie bliższa indyjskiej filozofii Śankary niż Grecji Arystotelesa." (str. 7)

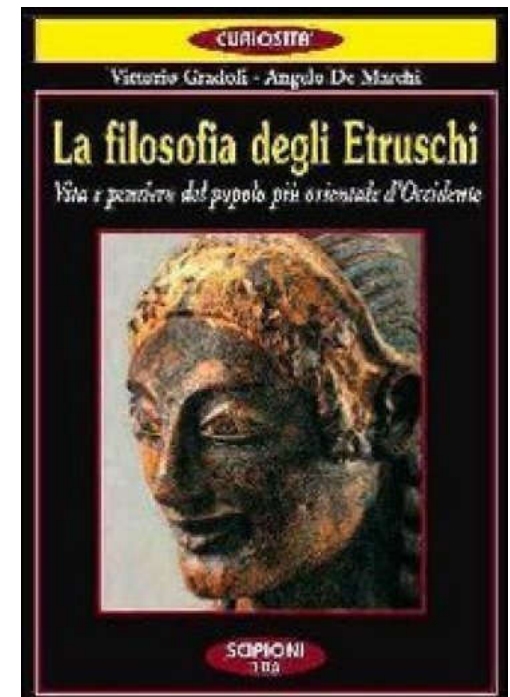
ALFABETO ETRUSCO

𐌆	𐌇	𐌈	𐌉	𐌊	𐌋	𐌌	𐌍	𐌎	𐌏	𐌐
m	l	k	i	th	ch	dz	v, f	e	g	a
𐌑	𐌒	𐌓	𐌔	𐌕	𐌖	𐌗	𐌘	𐌙	𐌚	𐌛
f	kh	ph	u	t	s	r	q	sh	p	n

Vittorio Gradoli, Angelo De Marchi, *Filozofia Etrusków*.

Życie i myśl najbardziej wysuniętego na Zachód ludu Wschodu,

Scipioni 2012 Valentano (VT); <https://www.studiarapido.it/alfabeto-etrusco/>

Filozofia Etrusków

- „... che risulta molto piu' vicina alle filosofie dell'India di Śankara che a quelle delle Grecia di Aristotete. (p.7)
- Gli Etruschi sono l'oriente che é in noi [Italiani]. Sono la verita' scomoda che oggi, con la globalizzazione, con l'ffacciarsi di popoli „altri” – turba i nostri sonni tranquilli, mette in dubbio antiche certezze, sfascia sogni di grandezze che in realta' erano efimere, fa emergere una verita' piu' alta ove l'essere si fonde con non essere, l'ordine si alimenta di caos, la vita cessa di essere il valore piu' alto ... la scala assiologica viene ribaltata.
- [...] tutte le testimonianze etrusche parlano in linguaggio meta-razionale. Che va oltre la logica, oltre i limiti dell'esser, olte lo spazio ed il tempo. Perche' tutte le categorie dell'essere sono relative. (p. 8)

;

La filosofia degli Etruschi.

Filozofia Etrusków

- "... która jest znacznie bliższa indyjskiej filozofii Śankary niż Grecji Arystotelesa. (str. 7)
- Etruskowie to Orient, który jest w nas [Włochach]. Są dziwną prawdą, która dziś, wraz z globalizacją, pojawieniem się "innych" ludów – zakłóca nasz spokojny sen, poddaje w wątpliwość dawne pewniki, burzy marzenia o wielkości, które w rzeczywistości były ulotne, wydobywa wyższą prawdę, w której byt łączy się z niebytem, porządek karmi się chaosem, życie przestaje być najwyższą wartością... Skala aksjologiczna jest odwrócona.
- [...] Wszystkie świadectwa Etrusków przemawiają językiem metaracjonalnym. To wykracza poza logikę, poza granice bytu, poza przestrzeń i czas. Ponieważ wszystkie kategorie bytu są względne." (str. 8);

La filosofia degli Etruschi.

Filosofia degli Etruschi

- L'assoluto è al. di là, oltre il sensibile, Essere e non essere. Lo scopo della filosofia è dire la verità, e se la verità è aderenza alla realtà, allora dobbiamo aspirare alla conoscenza della vera realtà, non di quella che semplicemente appare ai nostri occhi.
- Camminiamo nella penombra del vero. Siamo attenti a non scambiare una corda gettata a terra per un serpente: il mondo che vedo è reale, ma se credo che questa sia tutta la realtà, allora la mia è soltanto illusione, o *māyā*, come si direbbe nei sistemi filosofici indiani.
- La conoscenza del pensiero etrusco – un pensiero che guarda oltre i limiti della pura razionalità, oltre i limiti del mondo e della vita – può essere foriera di idee nuove, più adeguate di quelle „classiche” ad affrontare le sfide culturali del terzo millennio. (p. 8-9)

;

La filosofia degli Etruschi.

Filozofia Etrusków – na dziś

Dalej, Vittorio Gradoli i Angelo De Marchi piszą tak:

- „Absolut jest poza, poza tym, co zmysłowe, poza bytem i niebytem. Celem filozofii jest mówienie prawdy, a jeśli prawda jest przyłgnięciem do rzeczywistości, to musimy dążyć do poznania prawdziwej rzeczywistości a nie do tego, co po prostu jawi się naszym oczom.
- Kroczymy w dobie zmierzchu prawdy. Bądźmy ostrożni, aby nie pomylić sznura rzuconego na ziemię z wężem: świat, który widzę, jest rzeczywisty, ale jeśli wierzę, że to wszystko jest rzeczywistością, to mój świat jest tylko iluzją lub *mayą*, jak mawiają w indyjskich systemach filozoficznych.
- Poznanie myśli etruskiej – myśli, która wykracza poza granice czystej racjonalności, poza granice świata i życia – może być zwiastunem nowych idei, bardziej adekwatnych niż «klasyczne» do stawienia czoła wyzwaniom kulturowym trzeciego tysiąclecia.” (str. 8-9);

Essere e' anche non essere

- Nelle filosofie occidentali l'esistenza è considerata, in genere, come un modo d'essere, una modalità dell'essere; insomma, prima viene l'essere, poi l'esistere. Invece nella filosofia degli antichi Etruschi doveva esserci la possibilità dell'esistenza anche di ciò che non è, o di ciò che non è più.
- C'è una costante, che distingue il pensiero occidentale da quello orientale, ed è il rapporto fra l'essere e il non essere.
- Le filosofie occidentali sono tutte centrate sull'essere come unica realtà: *l'essere è, e il non essere non è*. La famosa sentenza di Parmenide è alla base di tutto il pensiero occidentale, salvo rare eccezioni.
- E l'essere cos'è? E' sostanza, dice Aristotele. Ecco fissate le basi di una filosofia razionale, perché imperniata su ciò che è, che ha sostanza, che si può misurare come spazio, come tempo, come qualità, come quantità. (p. 11)

;

La filosofia degli Etruschi.

Być to także nie być

„W filozofiach zachodnich egzystencja jest ogólnie uważana za sposób bycia, sposób życia; Krótko mówiąc, najpierw jest być, potem istnieć. Z drugiej strony w filozofii starożytnych Etrusków istniała możliwość istnienia tego, czego nie ma, lub tego, czego już nie ma.

Jest jedna stała, która odróżnia myśl zachodnią od myśli wschodniej, a jest nią relacja między bytem a niebytem.

Wszystkie zachodnie filozofie koncentrują się na bycie jako jedynej rzeczywistości: byt jest, a niebytu nie ma. Słynne zdanie Parmenidesa [byt jest, a niebytu nie ma] jest podstawą całej myśli zachodniej, z rzadkimi wyjątkami.

A czym jest byt? Jest sub-stancją, mówi Arystoteles. To jest podstawa racjonalnej filozofii, ponieważ opiera się ona na tym, co jest, co ma sub-stancję, którą można zmierzyć jako przestrzeń, jako czas, jako jakość, jako ilość.” (str. 11);

La filosofia degli Etruschi.

Parmenides z Elei (ok. 550-450 a.C.)

- Dwie drogi poznania: ścieżka prawdy (*aletheia*), oparta na rozumie, która prowadzi do poznania Bytu prawdziwego, i ścieżka opinii (*dóxa*), oparta na zmysłach, która prowadzi do poznania Bytu pozornego.
- „Trzeba powiedzieć i myśleć, że byt jest: zaprawdę byt jest, a nic nie jest.” [=obiektywizm] „Jest tym samym być i myśleć o tym.” [1]
- Punkt wyjścia rozważań Parmenidesa o bycie był niezmiernie prosty. Polegał na jednej tautologicznie brzmiącej tezie: „Trzeba z konieczności powiedzieć i myśleć, że tylko to, co jest, istnieje. Bo byt jest, a niebytu nie ma. Czyli polegał na samej tylko „ontologicznej zasadzie tożsamości”.
- [To tautologiczne twierdzenie] stało się podstawą do dalszych twierdzeń. Byt nie ma początku: bo z czegoż miałby powstać? Tylko z niebytu – a niebytu nie ma. Nie może mieć końca, więc jest wieczny. Jest ciągły, bo każda przerwa byłaby niebytem; jest nieruchomy i w ogóle niezmienny; jest niepodzielny. Więc byt jest stały i jeden, jest przeciwieństwem stawania się i mnogości. Byt jest ograniczony, zakończony we wszystkich kierunkach, podobny do kuli [= Wszechświat na rysunku Flammariona 1887]

[2] Wł Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, sr. 34

[1] N. Abbagnano, G. Fornero, *Protagonisti e testi della Filozofia*. Paravia, Torino, 1996, vol. 1, p. 66

Opposizione sì, la contraddizione – no!

- E' il pensiero positivo dell'Occidente, quello che porterà alle grandi conquiste tecniche e sociali, ma anche alla più sconosciuta distruzione della natura, in nome del progresso che in ogni caso „deve” andare sempre più avanti. E' il risultato di una filosofia basata sul concetto aristotelico della „causa finale”.
- Le filosofie orientali, invece, riconoscono realtà anche al non essere, cioè alle cose non sostanziose, e quelle non si possono misurare né quantificare: il vuoto, il nulla, il silenzio, il non-luogo, il non-tempo.
- W temacie nie-miejsca przywołujemy ideę nie-lokalności, narastającą powoli w kontekście paradoksu Einsteina-Rosena-Podolsky'ego: rzecz (zmiana polaryzacji fotonu) dzieje się w dwóch odległych przestrzeniach miejscach naraz. W temacie non-czasu przywołujemy natomiast Lemaitre'a.
- Questo vuoto può essere riempito di tutto, anche di cose illogiche, anche di espressioni a-razionali, anche di contraddizioni (che invece l'essere aristotelico non può accogliere come spiega la *Metafisica*). (p. 12)

Przeciwieństwo – tak, sprzeczność - nie

- To właśnie pozytywne myślenie Zachodu, które doprowadzi do wielkich podbojów technicznych i społecznych, ale także do najgłośniejszego zniszczenia przyrody w imię postępu, które w każdym razie "musi" iść coraz dalej. Jest wynikiem filozofii opartej na arystotelesowskiej koncepcji "przyczyny celowej".
-
- Z drugiej strony, filozofie Wschodu uznają rzeczywistość nawet w niebycie, to znaczy w rzeczach, które nie są substancjalne, a których nie można zmierzyć ani skwantyfikować: pustka, nicość, cisza, nie-miejsce, nie-czas.
-
- W temacie nie-miejsca przywołujemy ideę nie-lokalności, narastającą powoli w kontekście paradoksu Einsteina-Rosena-Podolsky'ego: rzecz (zmiana polaryzacji fotonu) dzieje się w dwóch odległych przestrzennie miejscach naraz. W temacie non-czasu przywołujemy natomiast Lemaitra
- Pustkę tę można wypełnić wszystkim, nawet rzeczami nielogicznymi, nawet wyrażeniami aracionalnymi, nawet sprzecznościami (których byt arystotelesowski nie może zaakceptować, jak wyjaśnia Metafizyka). (s.12);

Opposizione sì', la contraddizione – no!

- L'essere può accogliere in sé opposizione, ma non contraddizione. Per fare esempio: il Dio delle teologia cristiana, Essere „perfettissimo” che è la Bontà [maiuscolo!], può sì' accogliere il male, che l'opposto del bene, ma solo per redimerlo; non può invece, volere il male per sé, sarebbe una contraddizione.
- Ecco perché gli Etruschi non avevano un Dio: essi avevano capito [creduto] che il male non è redimibile, che la vita è una contraddizione, ma che la contraddizione fa parte del gioco della vita. L'essere convive col non essere. (p. 12)
- Platone aveva non pochi dubbi sull'assioma parmenideo dell'essere quale unica realtà, lui ipotizza una sorta di convivenza tra essere e non essere: il non essere consti in una mancanza di essere [...] (p.13)

Jak bóg może być dobry i niedobry jednocześnie?

- „Byt może zawierać swe zaprzeczenie, ale nie może stanowić sprzeczności. Dla przykładu: Bóg teologii chrześcijańskiej, «najdoskonalszy» Byt, który jest Dobrem [wielkie litery!], może wprawdzie przyjąć zło, które jest przeciwieństwem dobra, ale tylko po to, by je odkupić; Z drugiej strony nie może chcieć zła sam z siebie, byłaby to sprzeczność.
- **Św. Tomasz: „Zło to brak dobra”.**
- To dlatego Etruskowie nie mieli Boga: rozumieli [wierzyli], że zło nie jest odkupione, że życie jest sprzecznością, ale ta sprzeczność jest częścią gry życia. Byt współistnieje z niebytem. (str. 12)
- Platon nie miał wątpliwości co do parmenidesowego aksjomatu bytu jako jedynej rzeczywistości, stawia hipotezę o swego rodzaju współistnieniu bytu i niebytu: niebyt polega na braku bytu [...]” (str. 13)

Ale Etruskowie tworzyli swą „filozofię” kilka wieków przed Platonem

Wszystkie możliwości, w tym życie pośmiertne

- Z tego powodu najbardziej niezwykłymi i charakterystycznymi zabytkami cywilizacji etruskiej są przede wszystkim grobowce: miejsce umarłych, niebytu (a raczej nieistnienia dla tego świata).

Grobowiec kuglarzy, VI w. p.n.e., Tarquinia. Zwraca uwagę dynamizm ruchów młodej tancerki w orientalnej wizji zmysłowości. Źródło: images.uffizi.it

Podwójny flecista, Grobowiec Lampartów, Tarquinia. Życie pełne pieśni i tańca. Źródło: arteworld.it/

Concessione non-dualistica della realta'

- La disciplina [porządek] etrusca è intrisa [przesiąknieta] del concetto di un forte legame fra tutte le cose del cosmo: tutti gli elementi e tutti i processi della natura sono intimamente connessi tra loro, anche se le relazioni causali non sono sempre manifeste. Oggi la scienza moderna dà ampia spiegazione di queste interazioni e di questa apparente non causalità [...] Gli Etruschi ebbero, di questa complessità della natura, una visione mistica: i mondi celesti, terreni ed inferi sono tra loro connessi in una unita', di cui gli aruspici [kapłani] sono i mentori in terra.
- Il popolo etrusco ebbe una concezione non-dualistica della realtà: umano e divino non sono così nettamente separati come nel pensiero greco-romano. [...] cade ogni dualismo o contrapposizione, fra io e non-io, fra uomo e dio, fra natura e cultura. (pp. 62-63).

Nie-dualistyczna (holistyczna) koncepcja rzeczywistości

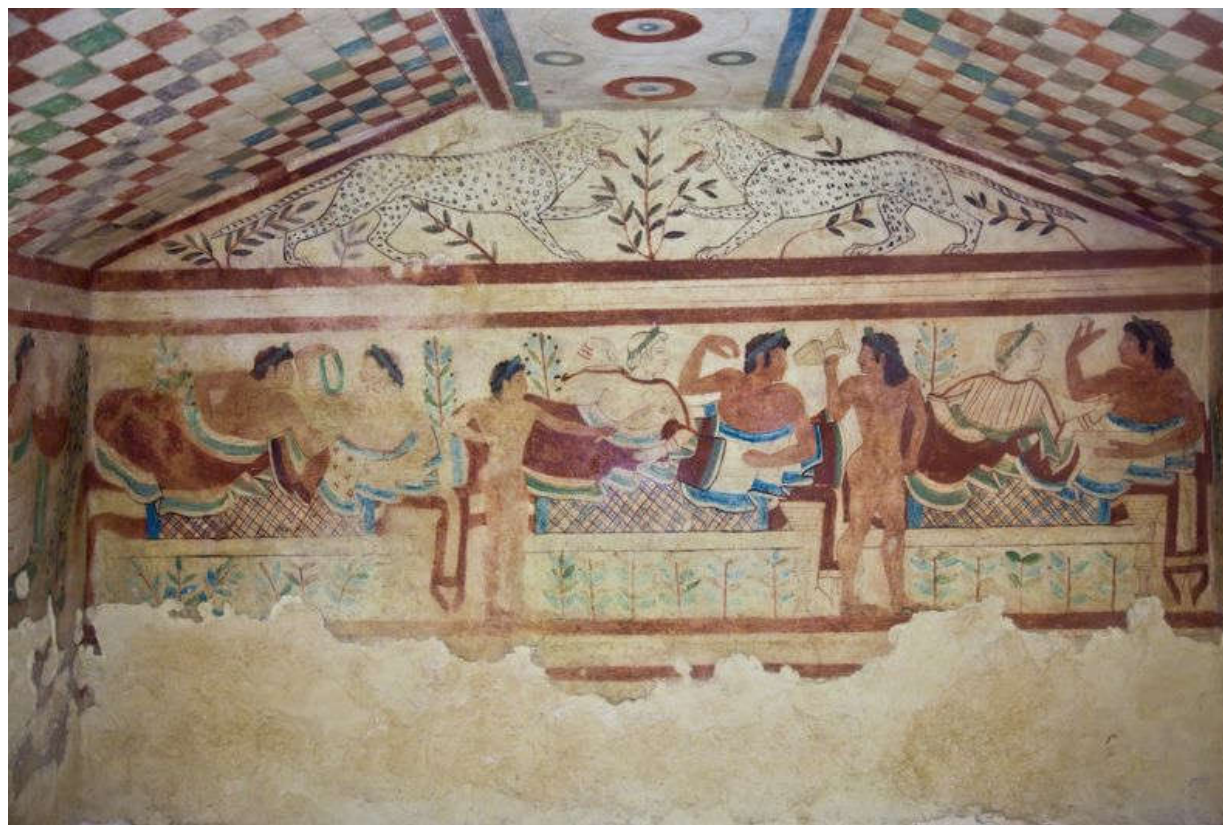

- „Etruska dyscyplina [porządek] jest przesiąknięta koncepcją silnego związku między wszystkimi rzeczami w kosmosie: wszystkie elementy i wszystkie procesy natury są ze sobą ściśle powiązane, nawet jeśli związki przyczynowe nie zawsze są oczywiste. Współczesna nauka podaje obszerne wyjaśnienie tych oddziaływań i tej pozornej nieprzyczynowości [...] Etruskowie mieli mistyczną wizję tej złożoności natury: światy niebieski, ziemski i podziemny są ze sobą połączone w jedność, której haruspici [kapłani] są mentorami na ziemi.
- Etruskowie mieli niedualistyczną koncepcję rzeczywistości: to, co ludzkie, i to, co boskie, nie są tak ostro oddzielone, jak w myśli grecko-rzymskiej. [...] Wszelki dualizm czy przeciwieństwo między "ja" a "nie-ja", między człowiekiem a Bogiem, między naturą a kulturą - odpada.” (str. 62-63).

Filozofia degli Etruschi

https://en.wikipedia.org/wiki/Yin_and_yang

Necropoli Etrusków, czyli miasta (wesołego) życia zmarłych

[...] Wszystkie świadectwa Etrusków przemawiają językiem metaracjonalnym. To wykracza poza logikę, poza granice bytu, poza przestrzeń i czas. Ponieważ wszystkie kategorie bytu są względne.” (*Filosofia degli Etruschi*, str. 8);

Le **necropoli** più note sono quelle di **Cerveteri** e di **Tarquinia** che da molti anni sono state inserite tra i **Patrimoni Mondiali dell'UNESCO**.

<https://www.lazionascosto.it/siti-archeologici-lazio/necropoli/>

Necropolis Cerveteri (Roma)

Tumulus II, Tomba della Cornice, La tomba dei rilievi, necropoli della Banditaccia, Cerveteri

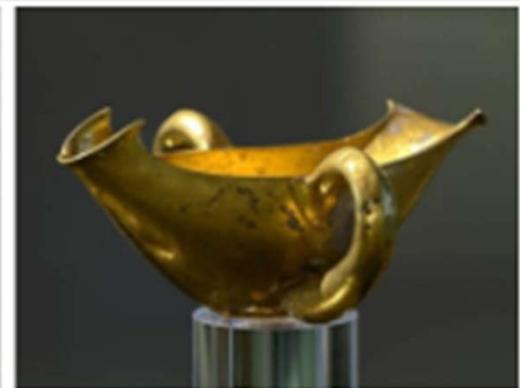
Sztuka orafa (Vulci, V w. p.n.e)

Tesoro di Priamo (Troia, XI w. p.n.e)

La moglie di Schliemann indossa i gioielli del "Tesoro di Priamo" (foto del 1874) – il grande diadema del "Tesoro di Priamo" esposto al Museo Pushkin di Mosca

<https://www.aeneasroute.org/i-luoghi-troia-tra-mito-e-realta/>

Filozofia/ Kosmologia Islamu

Islam jest całą złożonością lokalnych (i religijnych) gałęzi, niemniej złożoną jak chrześcijaństwo. W filozofii szyickiej odnajdujemy szereg „reminescencji” z Biblii.

„Od momentu, w którym otrzymuje inwestyturę (*nass*), młody Ima staje się podpora Świątyni Świata. Jego Panowanie, jego «boskość», jest *corpus mysticum*, utworzonym przez Formy światła jego uczniów. Tak jak to było dla pierwszego Adama, każdy Imam, który następuje w jakimkolwiek okresie, ma swoją świątynię światła. Kiedy Imam emigruje z tego świata, jego świątynia światła wznosi się razem z nim do zagrody dziesiątego Anioła (Adama duchowego, *Anthropos* niebieski) i wszyscy czekają, zgromadzeni w tej zagrodzie, zmartwychwstania *Qâ'im*, Imama wskrzesiciela, który kończy Cykl, aby wnieść się razem z nim w momencie tego wielkiego wydarzenia, jako następcy dziesiątego Anioła. [...] Dziesiąty Adam z kolei wznosi się o jeden stopień, w Wielości, którą i on podnosi.”

Hinduizm: trzecia z największych religii

Pojęcie „hinduizm” oznacza trzecią i ostatnią fazę w historii religii w Indiach, po Wedyzmie (ok. 1500-900 a.C.) i Brahmanizmie (ok. 900-400 a.C.). Ale ten podział, powszechnie używany na Zachodzie, nie oddaje przekonań religijnych wiernych, którzy preferują nazywanie ich wiary jako Brahmanizm.

Dwie rzeczywistości podstawowe, niezależne od siebie, kształtują świat, według *Sāṃkhya sūtra* (XV w.): *prākṛti*, przyczyna aktywna ale bez świadomości, i *paraśa* przyczyna inteligentna i obdarzona świadomością, ale pasywna. I to przeciwieństwo aktywności i pasywności, zmiany i spoczynku, stawania się bycia jest fundamentem całego wszechświata. Materia pierwotna, albo energia (*prākṛti*) składa się trzech elementów: *tamas* (ciemny, ciężki, bezwładny, bezsilny), *rajas* (aktywny, energiczny, pełen pasji) i *sattva* (świetlny, lekki, pełen radości), przypisane odpowiednio do uczuć apatii, bólu i spokoju. Dopóki te czynniki znajdują się w równowadze, nic nie zakłóca absolutnego spokoju kosmosu, ale w momencie, kiedy jeden z nich przeważy nad innym, zaczynają się procesy dynamiki świata, powstaje materia i pięć elementów – eter, powietrze, ogień, woda i ziemia, i tworzy się „jajo” brahmana.

„Jak księżyc nie łączy się z wodą, w której się odbija, tak świadomość niezmienna odwiecznie i oddzielna od materii, nie jest przez nią zakłócona.”

Hinduizm: panteon bóstw

W panteonie hinduizmu znajdziemy liczne postacie bogów i półbogów, personifikacje natury, duchy i demony, od czasu od do czasu prowadzone przez bóstwa centralne: Viṣṇu, Śiva i Durgā. Poza Viṣṇu, utrzymującym świat i Śiva, niszczycielem i odnowicielem, panteon hinduski obejmuje Brahmā, stwórcę. Viṣṇu i Śiva są czasem określani jako jedno bóstwo Hari Hara a czasem pojawia się również Kṛṣṇa jako wcielenie Śivy.

Istnieje też odpowiednia triada bóstw kobiecych...

W okresach dekadencji i ciemnoty, Viṣṇu pojawia się jako wcielenie (*avatāra*); jest dziesięć tych *avatāra*.

Gerhard J. Bellinger, *Enciclopedia delle religioni*, Garzanti, 2004, s. 415

<https://www.guimet.fr/fr/des-avatars-bien-avant-les-metavers>
Photo (C) RMN-Grand Palais (MNAAG, Paris) / Thierry Ollivier MG11456
Statuette d'un des cinq premiers avatars de Krishna

Nauki „Kriszny” (1966)

Czym są *Wedy*? Sanskrycki korzeń czasownikowy *Weda* oznacza wiedzę.

Awidja, czyli ignorancja, jest niewątpliwie niebezpieczna, ale *widjaa*, czyli wiedza, jest nawet bardziej niebezpieczna, gdy jest błędna lub skierowująca na niewłaściwą drogę. Jeśli chodzi o *widja*, pierwsza *mantra* wyjaśnia wyraźnie, że Najwyższy Pan jest właścicielem wszystkiego. W świetle tego, bezbożna cywilizacja skierowana w stronę tak zwanego postępu oświaty jest bardziej niebezpieczna niż cywilizacja, w której rzesz społeczeństwa są mniej zaawansowane materialnie. Celem prawdziwej oświaty powinna być realizacja wartości duchowych duszy. (s. 36)

Żywa istota jest istnieniem duchowym i może ona być szczęśliwa tylko przez powrót do jej duchowego domu. Osoba Boga wysyła Jego *bona fide* sługi ze swojego królestw, by szerzyli tę nowinę, przez którą można wrócić do Boga, a czasem Pan przychodzi osobiście, aby wykonać tę pracę. (s.47)

Pan przejmuje opiekę nad całkowicie oddanymi duszami i w ten sposób wszystkie problemy zostają rozwiązane przez oddanie się Panu i działanie zgodnie ze wskazówkami Pana (s. 91)

A.C. Bhaktivedant Swami Prabhupād, *Śrī Īsopaniṣad*. The Bhaktivedanta Books Trust, Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kṛiszny, Zurich, 1977.

Jak rozumieć tę lekcję?

Poszukiwanie „działania” przyrody stanowi część życia ludzkiego od zarania dziejów

Dziś większość „bożków” przeszło do fizyki (pioruny to wyładowania elektryczne o napięciu nawet setek milionów voltów), rolnictwa (nawozy sztuczne), a do krzesania ognia służą zapałki.

Do zapewniania sprawiedliwości służą sądy.

Materia powstała w Wielkim Wybuchu.

Ale pytanie: skąd to? pozostaje nadal.

Pojęcia dobra i zła przeszły natomiast z „zestawu” bogów, do filozofii, etyki, moralności, i przede wszystkim, oddzielonych od nich niejako – religii.

Nostra Aetate (Vat. II, 1965)

- Nell'induismo gli uomini scrutano il mistero divino e lo esprimono con la inesauribile fecondità dei miti e con penetranti tentativi dalla filosofia: cercano la liberazione dalle angosce della nostra condizione sia attraverso forme di vita ascetica, sia nella meditazione profonda, sia nel rifugio in Dio con amore e confidenza.
- Nel buddhismo, secondo le sue varie scuole, viene riconosciuta la radicale insufficienza di questo mondo mutevole e si insegna una via per la quale gli uomini, con cuore devoto e confidente, siano capaci di acquistare lo stato di liberazione perfetta o di pervenire allo stato di illuminazione suprema per mezzo dei propri sforzi e con l'aiuto venuto dall'alto.
- La Chiesa guarda anche con stima i musulmani che adorano l'unico Dio, vivente e sussistente, misericordioso e onnipotente, creatore del cielo e della terra, che ha parlato agli uomini. Essi cercano di sottomettersi con tutto il cuore ai decreti di Dio anche nascosti, come vi si è sottomesso anche Abramo, a cui fede islamica volentieri si riferisce. Benché essi non riconoscono Gesù come Dio, lo venerano come profeta; essi onorano la sua Madre Vergine. Hanno in stima la vita morale e rendono culto di Dio con la preghiera, le elemosine, e il digiuno.

T. Cera, A. Famà, *La strada con l'altro*, DeA Scuola, 2021. *Nulla osta*, CEI

Chrześcijaństwo a inne religie

- W hinduizmie ludzie badają tajemnicę Bożą i wyrażają ją z niewyczerpaną płodnością mitów i z przenikliwymi próbami filozofii: szukają wyzwolenia od udręki naszego stanu albo w formach ascetycznego życia, albo w głębokiej medytacji, albo w ucieczce do Boga z miłością i ufnością.
- W buddyzmie, zgodnie z jego różnymi szkołami, dostrzega się radykalną niewystarczalność tego zmieniającego się świata i naucza się sposobu, dzięki któremu ludzie, z pobożnym i ufnym sercem, są w stanie osiągnąć stan doskonałego wyzwolenia lub osiągnąć stan najwyższego oświecenia dzięki własnym wysiłkom i pomocy, która przychodzi z góry.
- Kościół z szacunkiem patrzy również na muzułmanów, którzy czczą jedynego Boga, żywego i samoistnego, miłosiernego i wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi, który przemówił do ludzi. Muzułmanie starają się całym sercem podporządkować się dekretom Boga, nawet jeśli są one ukryte, jak to uczynił Abraham, do którego wiara islamska chętnie się odwołuje. Chociaż nie uznają Jezusa za Boga, czczą go jako proroka; czczą Jego Dziewiczą Matkę. Cenią moralne życie i oddają cześć Bogu poprzez modlitwę, jałmużnę i post.

Nostra Aetate , Vat. II, 1965

Jak rozumieć tę lekcję?

Poszukiwanie sensu transcendentznego stanowi część życia ludzkiego od zarania dziejów.

Marx twierdził, że religia to „opium dla ludu”. Miał on w swym repertuarze sporo podobnie bzdurnych (i śmiertelnie, społecznie niebezpiecznych) opinii.

Można by powiedzieć, że to umysł człowieka szuka Boga. Ale jest to tylko mniejsza połowa prawdy.

Obecność tego transcendentnego poszukiwania świadczy, że dobry Bóg, który stworzył Człowieka, nie pozostawia go samego: wychodzi mu naprzeciw.

Warto, w globalnym świecie, mieć świadomość, że również inne kultury szukają podobnych wartości jak my, tu i teraz.

Grzegorz Karwasz, Toruń, 20.02.2024

Literatura

